

CONSIDERAȚII ETIMOLOGICE PRIVITOARE LA CUVÂNTUL *BALAU*

VOICA RADU

Cuvinte-cheie: *etimologie, dragon, cuvinte autohtone, folclor, credințe populare*

Simbol arhetipal de o mare persistență și cu o arie largă de răspândire în miturile și basmele lumii, cuvântul analizat este încărcat cu multiple semnificații și având diferite forme. Cel mai adesea este întrupat de o ființă fantastică, posedă forma unui șarpe uriaș, cu unul sau mai multe capete, cu aripi și gheare ascuțite, care varsă foc pe gură. În credințele populare, balaurii se nasc din șerpi, care într-o zi de primăvară se adună la un loc și își amestecă balele și fac din ele o mărgea. Acela din șerpi care înghite mărgeaua se face *balaur*. Legenda nașterii *balaurilor* îl va face pe Șăineanu să se întrebe: „Să derive oare *balaur* de la această operație genetică?”¹. Ca personaj, balaurul se deosebește atât de șarpe, cât și de zmeu; de șarpe, prin caracterul său malefic; de zmeu, prin reprezentarea sa zoomorfă, niciodată antropomorfă. Cu sens figurat, cuvântul înseamnă în limba română „om crud”, „țigan”.

Derivate: *bălăuraș, bălăurel, balăurel bălăuroaică*, posibil formă scurtă, *bală*. Cuvântul românesc apare și sub forma *bălăuaua*.

Etimologia acestui cuvânt a generat o întreagă literatură. Multiplele variante ale unui posibil etimon au fost intuite chiar de primii noștri filologi. După cum arată Hasdeu în *EMR*, Laurian și Massim indică, sub forma unor întrebări, niște posibile etimoane, dintre care unele aveau să fie cercetate și în studii ulterioare de către

¹L. Șăineanu, *Basmеle românilor în comparațiune cu legendele antice clasice*, Ed. Minerva, București, p. 531.

alți cercetători. În general, dicționarele sau studiile lingvistice nu indică o etimologie certă, ci o consideră necunoscută sau indică cuvinte înrudite (*DLR*, *DEX*), care la rândul lor au o etimologie incertă. Astfel, în *DLR* se arată că este înrudit „cu cuvinte obscure etimologic: alb. (*toscic*) **bole** mare”, (*gegic*) **buuroje** de șarpe mare”, *bular acvatic* și cu sb. *blavor* („șarpe mare cu dinți, care nu atacă oamenii”), *blavur*, *blaor*, *babor*, *glavor* („un fel de șopârlă fără picioare, lungă de aproape 1 m”) *blavorak*, *blavoruša*, *blor*, *blorusă*”². Din cauza numeroaselor cuvinte înrudite existente în sârbocroată, românescul **balaur** a fost considerat un împrumut din aceeași limbă. A. I. Ionescu, în *Lingvistică și mitologie*, combate soluția etimologică oferită de Densusianu (pe care o oferă și Cihac și Tiktin), care consideră că **balaur** provine din scr. **blavur** prin epenteză vocalică, arătând că: „dat fiind aspectul fonetic al cuvântului (în sârbocroată el nu are „formă internă”), precum și faptul că este mai frecvent pe teritoriul lingvistic dacoromân, considerăm că este vorba de un împrumut românesc și nu invers”³.

Majoritatea studiilor etimologice asupra acestui cuvânt tind să indice faptul că **balaur** este un cuvânt din substrat, de proveniență indo-europeană. Existența în dialectul meglendoromân a unor cuvinte ca: **bular** „un fel de șarpe mare”, (adj.) **bălăură** (despre prune) „mare”: *prună bălăură*, precum și a albanezului **bularu** „șarpe mare” sunt fapte lingvistice care pot susține această ipoteză. Deși cuvântul nu este întâlnit azi în aromână, există aici forma **bularu** „șarpe roșu”, care poate fi pusă în relație cu dacoromânul **balaur**. Gr. Brâncuș arată că arom. **bular** ar putea fi o formă târzie, evoluată din **bălaur**, cu labializarea lui **-ă-** neaccentuat sau prin asimilare la **-u-** următor. „Cât privește finala **-ur**, mai arată Gr. Brâncuș, aceasta s-ar putea explica prin integrarea cuvântului la norma silabică generală din poziție finală: **-ur-** > **ru:** **bălaur** > ***bulaur** > **bularu** (ca sâmbure > sâmburu).”⁴

² Tom I, Partea I, p. 450.

³ A. I. Ionescu, *Lingvistică și mitologie*, Ed, Litera, București, 1978, p. 136.

⁴ Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, Ed. Minerva, București, 1984, p. 32-34.

Unii cercetători consideră cuvântul studiat o compunere lexicală. Barić este de părere că la originea unui albanez străvechi ***bällaur**, etimon al rom. **balaur** și al scr. **blavor**, s-ar afla două cuvinte: **bälla** „wasser” și varianta **schlange** „șarpe de apă, mocirlă”, variantă parțial admisă și de I. I. Russu. Acesta din urmă consideră că: „pentru etimologie n-au nicio valoare baze latine ca **belua, bellua +aurum ori aura, bäl, labarum**” (variante oferite de Hasdeu, în *Etymologicum Magnum Romaniae*). „Singulară etimologia lui Barić poate fi (pe jumătate) adevărată: finalul **bol-, bal-**, nu are nimic a face cu noțiunea de „apă, mocirlă”, ci mai curând cu **bhel-** „a se umfla, a fi *plin*”, care a dat și cuvinte pentru „tărie, mărime exagerată, animale mari, namile”, ca gr. *φάλλη* „balenă”, lat. *ballaena* împrumutat din vreo limbă balcanică, irl. *balc* „tare, puternic”, v.isl. *bolí* „taur” etc. Dacă e justă interpretarea lui ca „șarpe (ori lighioană) uriașă”, probabil ar fi un **bel[|]a-vor-**, în partea finală i-e. ***uer-** „a întoarce, răsuci, învârti”⁵.

Balaurii mai sunt denumiți în popor prin termenii sinonimi sau evasisinonimi (**hală** sau **bală**).

ex. „**Balaurii**, care aici se mai numesc **ale**, sunt crezuți de popor a fi niște duhuri rele, ce se fac pe cer în timpul ploii”⁶.

„În alte părți, unde **balaurii** se numesc **ale**, cred că **balaurii** sunt duhuri rele. Locul unde se bat **alele** și localitatea **alei** învinse sunt bântuite de grindină.”⁷.

Termenul **ală** prezintă și varianta cu aspirație **hală**. Etimologia acestui cuvânt nu este certă. S-au emis două ipoteze: un împrumut din scr. **ala** și **hala**, cu același sens, cum indică *DLR*, sau o formă redusă a pronumelui demonstrativ **alea**.

Prima ipoteză este susținută și de I. Evseev, care consideră că în cuvintele sârbocroate se poate identifica „rădăcina **al-**, existentă și în alte limbi slave, unde se presupune a fi un împrumut din limbile

⁵I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română*, Ed. Minerva București, 1987, p. 132.

⁶A. Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*, Academia Română, București, 1915, p. 14.

⁷A. Olteanu, *Metamorfozele sacrului. Dicționar de mitologie populară*, Ed. Paideia, București, p. 42.

turanice, unde denumește culoarea roșie, specifică demonilor htonieni cu atribute pirice”⁸.

A doua ipoteză este susținută de Al. Rosetti. Păreră sa este că **hale**, „probabil **alea**, cu aspirație inițială”, este pronumele demonstrativ folosit ca demnitate eufemistică pentru **iele**: „dacă sunteți din **iele**, / Dacă sunteți din **hale**”. Aceeași ipoteză este susținută și de V. Bogrea, care consideră că **iele** este forma de plural a lui **(h)ală** „balaur”⁹.

În aria lingvistică daco-română, cuvântul apare numai în câteva regiuni bine delimitate, și anume: Banat, Oltenia, Țara Hațegului, ceea ce ne îndeamnă să credem că este vorba de un împrumut din *scr.* **hala**, **ala**. Dată fiind existența cuvântului în Oltenia, nu a fost exclusă nici posibilitatea efectuării împrumutului din graiurile bulgare apusene.

Cel de-al doilea termen prin care sunt denumiți **balaurii**, are, de asemenea, o etimologie incertă. Cuvântul **bală** este regăsit și în aromână și este, după cum arată P. Papahagi, „termen cu care se porecesc copiii pentru a arăta că cineva este bălos”¹⁰. O posibilă origine ar fi cea autohtonă. Gr. Brâncuș arată că „românescul **bală** și albanezul **bollë** duc spre un etimon comun, deși ne-am aștepta în română la o formă cu **r** în loc de **l**”¹¹. Concluzia sa este că **balaur** trebuie pus în legătură etimologică cu **bală**, prin urmare cu rădăcina i.-e. ***bhel-** „a se umfla, a fi plin”. Aceeași ipoteză este susținută de I. Evseev, care aduce în sprijinul afirmațiilor sale o foarte cunoscută numărătoare pentru copii: „**Ala, bala/** Portocala/ Ce-ai mâncat/ De te-ai umflat?/ Șapte pite/ Ș-un pitoi/ Ș-un găvan/ De usturoi.” Cuvântul **portocală** ar fi de fapt o inovație lexicală, care a modificat cuvintele inițiale „poartă calea” (v. și „Halea – Malea/ Încotro ți-e calea?”). „Textul numărătorii în care se invocă acest personaj mitic”, arată Evseev, „subliniază tocmai ideea tumefierii corpului **balaurului** în urma consumului excesiv de ofrande rituale”¹². Legătura de sens

⁸I. Evseev, *Jocuri tradiționale de copii*, Ed. Excelsior, Timișoara, 1994, p. 76.

⁹V. Bogrea, în *DROM* p. 822.

¹⁰P. Papahagi, în *DROM*, p. 839.

¹¹Gr. Brâncuș, *op. cit.*, p. 45.

¹²I. Evseev, *op. cit.*, p. 68.

dintre *ală* și *bală* apare în unele expresii populare de tipul „e mai *ala-bala*?”. De cuvântul *bală* se leagă întotdeauna ideea unei ființe monstruoase și spurcate. Prin extindere, poporul dă acest nume și femeilor desfrânate sau murdare, țigăncilor (un alt sens, de data aceasta figurat, comun cu *balaur*, care poate fi și termen eufemistic pentru „țigan”).

În afara unei posibile etimologii de substrat, pentru termenul *bală* s-a indicat etimonul *bale* „salivă spumoasă care curge din gura copiilor când le cresc dinții, din botul animalelor”(v. *DLR*). *Bală* ar fi, astfel, un singular nou din *bale*, cu originea în credințele populare despre balele dracilor. La rândul lui, *bale* ar fi un plural analog (după modelul *stea-stele*) al unui singular pierdut **ba* din latina populară (în limbajul copiilor), a cărui formă reduplicată **baba* ar fi dat it. *bava*, sard. *baa*, sp., port. *baba* (cf. fr. *bave* „bale”). Dacă acceptăm această etimologie și punem termenii *bală* și *balaur* în legătură etimologică, deși mai greu acceptabilă, ne apropiem de soluția etimologică propusă de L. Șăineanu (v. *balaur*) .

După cum s-a văzut, cercetătorii nu au putut ajunge la o concluzie clară asupra originii cuvântului *balaur*. Se pare că el trebuie pus în legătură etimologică cu *bală*, deși sensul acestuia din urmă acoperă doar parțial câmpul semantic al lui *balaur*. *Bală* tinde spre o specializare semantică, fiind folosit în limbajul popular mai ales ca eufemism pentru diavol, adesea fiind complinit prin determinanta adjectivală „spurcată”, sau ca tabu pentru *urs*, *lup*, *câine* sau alte animale considerate spurcate (v. *DLR*). Sensurile lui *bală* se suprapun peste cele ale lui *balaur* prin aceea că mai poate denumi, conform *DLR*, animale din povești.

Bibliografie

- Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române* Ed. Minerva, București, 1984.
I. Evseev, *Jocurile tradiționale de copii*, Ed. Excelsior, Timișoara, 1994.
A. Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*, Academia Română, București, 1915.
A. I. Ionescu, *Lingvistică și mitologie*, Ed. Litera, București, 1978.
A. Olteanu, *Metamorfozele sacralului. Dicționar de mitologie populară*, Ed. Paideia, București.

- I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română*, Ed. Minerva, București, 1987.
- L. Șăineanu, *Basmele românilor în comparațiune cu legendele antice clasice*, Ed. Minerva, București.
- Candrea-Densusianu (CADE), *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A-Putea)*, București, 1907-1914.
- Candrea, I. A., *Dicționarul enciclopedic ilustrat, „Cartea Românească”*. Partea I *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, București, 1931.
- Cihac, A. de, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Elements slaves, magyares, turcs, grecs-modernes et albanais*, 2 vol., Francfort s/M–Berlin–București, 1870-1879.
- Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum I.O., București, 2007.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1998.
- Dicționarul limbii române contemporane*, I-IV, Ed. Academiei, București, 1955-1957.
- Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei, București, 1958.

Abrevieri

- DA – *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei, București, 1913-1969.
- DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, Institutul de Lingvistică, Editura Academiei, București, 1998.
- DER – Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum I.O., București, 2007.
- DLR – *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei, București, 1969 ș.u.
- DLRM – *Dicționarul limbii române moderne*, Institut de Lingvistică, Editura Academiei, București, 1958.
- DROM – „Dacoromania”.
- EMR – *Etymologicum Magnum Romaniae*.

SOME ETYMOLOGICAL CONSIDERATIONS REGARDING THE WORD "DRAGON"

Abstract

Keywords: etymology, dragon, autochthonous words, folklore, popular beliefs

One of the most complicated task of the Romanian etymology is to follow the history of the autochthonous words that are part of our vocabulary. Among these words, the word *balaur* (dragon) is fascinating not only by its story, but, also, by the mysterious legends and fairy-tales which evoke the world of the dragons in the Romanian mythology. The etymologic variants for this word are diverse and intricate.